

KOLEČKO PRVNÍ POMOCI A ZÁCHRANNÝCH PRACÍ

POSTUP PŘI ŘEŠENÍ KRIZOVÝCH SITUACÍ

Prvních 48 hodin má rozhodující význam!

Pokud dojde k přírodní katastrofě či jinému ohrožení, může dojít k poškození či zničení sbírek. Tato pomůcka vám bude sloužit při záchraně sbírkových předmětů zasažených vodou při záplavách, požáru, zemětřesení, silné bouři nebo havárii vodovodního potrubí. Prvních 48 hodin po katastrofě je pro sbírkové předměty nejkritičtějších. Tyto instrukce připravilo odborníci; mějte však na paměti, že se jedná o obecné informace. Po prvním zabezpečení sbírkových předmětů kontaktujte co nejdříve odborné konzervátory a restaurátory.

DŮLEŽITÉ:

- Vedoucí pracovníci i ostatní zaměstnanci by se měli seznámit s obsahem tohoto materiálu již za normálních podmínek. Tyto zásady by měl každý znát a vědět, jak se jimi řídit.
- Vyplňte důležitá telefonní čísla a každého půl roku zkontrolujte jejich platnost:

Hasiči: _____

Policie: _____

Záchranná služba: _____

Hygienická stanice: _____

Lékaři: _____

Vedoucí místního záchranného týmu: _____

Pojišťovna (kontaktní osoba): _____

Vedoucí BOZP: _____

Nejbližší konzervátor: _____

- Zjistěte si další informace o integrovaném systému ochrany ve vašem okolí.
- Zajistěte, aby vaše organizace měla plán pro řešení krizových situací, který omezí na minimum riziko poškození a zničení sbírek.
- **Prioritou za všech okolností je bezpečnost osob! Jakmile dostanete příkaz k evakuaci budovy, neprodleně jej uposlechněte!**

1. VYHLÁŠENÍ STAVU POHOTOVOSTI

- Prvotní je bezpečnost lidí. Poskytněte jim pomoc, dbejte na potřeby handicapovaných.
- Přemístěte nebo zabezpečte životně důležité záznamy nebo předměty nejvyšší priority, pokud to lze učinit bez ohrožení bezpečnosti.
- Zabezpečte okna proti roztržení skel (překližkovými deskami či alespoň přelepením lepicí páskou).

- **Zajistěte uzavření všech ventilů a hlavních uzávěrů (voda, plyn, elektrický proud).**
- **Přemístěte předměty z blízkosti oken a nižších podlaží do bezpečnějších míst“**
 - při záplavách do vyšších poschodí
 - při vichřici vyklid'te prostory pod střechou
- **Zabalte police, skříně a jiný úložný mobiliář do silného igelitu a utěsněte vodotěsnou páskou.**
- **Přemístěte venkovní předměty dovnitř a zabezpečte je.**
- **Veďte s sebou seznam zaměstnanců, kontakty na zástupce státní správy a samosprávy, pojistné smlouvy, účetní data, inventární knihy, krizové plány a další důležité dokumenty.**
- **Uveďte v činnost tým pro řešení krizových situací a mimořádných událostí.**

2. **V PRVNÍ ŘADĚ ZAJISTĚTE BEZPEČNOST!**

- Zachovejte klid a rozvahu. Informujte zaměstnance o možném nebezpečí.
- Zkontrolujte a zajistěte poškozené nebo spadlé dráty elektrického vedení, uzavřete oblast a informujte místní úřady.
- Zkontrolujte závady na elektrických rozvodech: poškození elektrického vedení, izolace vedení; sledujte výskyt jiskření, zápach spáleniny apod. Vypněte přívod elektrického proudu, pokud to můžete udělat bez rizika.
- Zavřete hlavní přívod vody.
- Pokud cítíte plyn nebo slyšíte jeho únik, Otevřete okna a okamžitě opusťte budovu. Pokud je to možné, zavřete hlavní přívod plynu. Neprodleně přivolejte příslušné zásahové jednotky.
- **NEVSTUPUJTE ZNOVU DO BUDOVY**, dokud k tomu nedostanete souhlas řídicích složek záchranného systému.

3. **ÚKOLY PO OPUŠTĚNÍ NEBEZPEČNÉ OBLASTI**

- Shromážděte pracovníky na bezpečném místě, přiďte jim úkoly a informujte je o záchranných prioritách. Vytvořte dostatečně velký tým záchranných pracovníků.
- Ustanovte „řídící centrum“ s kancelářským vybavením (počítače, kopírka) a komunikační technikou (telefony, vysílačky, mobilní telefony)
- Vytvořte bezpečné záchranné pracoviště v uzamykatelném prostoru, vybavené větráky, stoly, policemi, dostatečným množstvím igelitů, sušících materiálů a čistou vodou.
- Informujte vedoucí záchranného týmu o rozsahu škod. Požádejte o pomoc kolegy z jiných organizací nebo profesních sdružení.
- Určete, do bude prostřednictvím médií informovat o situaci a tlumočit požadavky na materiální pomoc i práci dobrovolníků. Pokud to považujete za nutné, omezte přístup ke sbírkám.
- Prověřte možnosti finančních zdrojů: výši a termíny pojistného plnění, dotace z veřejných prostředků, jiné možné zdroje.
- Kontaktujte formy, které vám mohou poskytnout generátory, mrazící boxy, vysoušecí zařízení, zařízení k sublimačnímu vysoušení, mrazící vozy apod.
- Zajistěte funkčnost bezpečnostního systému.

4. ZAJIŠTĚNÍ STABILITY BUDOVY A PROSTŘEDÍ

- Vnitřní prostory budov mohou být kontaminované. Nevstupujte dovnitř, pokud nemáte očkování proti tetanu, ochranné rukavice a oděvy, přilbu a ochrannou respirační masku.
- Zjistěte a pokud možno minimalizujte rizika z hlediska statiky. Podepřete police a nábytek, odstraňte suť z podlahy.
- Co nejrychleji snižte teplotu a relativní vlhkost, aby se zabránilo rozšíření plísní a mikroorganismů. Hodnoty by neměly přesáhnout 21°C a 45% relativní vlhkosti.
- Je-li venkovní teplota vyšší, snižte teplotu pomocí klimatizace; rozbitá okna překryjte plastovou fólií.
- Je-li venku chladno a nízká relativní vlhkost, větrejte; použijte větráky k cirkulaci vzduchu. Pokud se již uvnitř vyskytly plísně, zabraňte jakékoli cirkulaci vzduchu (větráky, průvan).
- Nezapínejte topení, pokud to není nezbytné pro práci lidí v budově.
- Odstraňte vodu z místností a dutých předmětů, odstraňte mokré koberce a nábytek. Pokud je vše promáčené, použijte výkonné odvlhčovače. V historických budovách je nutná porada s odborníkem!
- Zajistěte nákup potřebných věcí.

5. DOKUMENTACE

- Pokud možno bezpečně vstoupit do budovy, udělejte prohlídku všech zasažených částí budovy. Používejte ochranné oděvy.
- Nemanipulujte se sbírkovými předměty, dokud není provedena dokumentace jejich stavu.
- K záznamu stavu sbírek a jejich stability použijte fotoaparát nebo videokameru. Ujistěte se, že všechny snímky věrně zachycují stav poškození. Kde je to nutné, poříd'te detailní a kvalitní dokumentaci.
- Poznámky k pořízeným snímkům zapište či nahrajte na diktafon.
- Určete pracovníka, který bude písemně zaznamenávat veškeré kontakty s pojišťovnou, s osobami provádějícími šetření a pokyny vedoucích pracovníků k záchraně předmětů.
- Postup záchranných prací dokumentujte krok za krokem – pořizujte obrazové, písemné i zvukové záznamy.

6. EVAKUACE PŘEDMĚTŮ A JEJICH OCHRANA

- Ponechejte nepoškozené předměty na místě, je-li prostředí stabilní a zajištěné. Pokud tomu tak není, přestěhujte je na bezpečné místo a kontrolujte klimatické podmínky.
- Pokud není v žádné části budovy sucho, překryjte všechny předměty volnou igelitovou plachtou.
- Stěhujete-li předměty, postarejte se nejprve o ty nepoškozené a o výpůjčky. Poškozené a nepoškozené předměty ukládejte odděleně.
- Pokud nezačne vlastní záchrana předmětů, uchovávejte je v takovém stavu, v jakém se nacházejí; tzn. Mokrý předměty v moku, suché v suchu, vlhké předměty ve vlhku.
- Zachraňte a uschovejte všechny fragmenty rozbitých předmětů a označte je.

- Denně kontrolujte, zda předměty neplesnivějí. Dokud se plíseň vyskytne, zacházejte s předměty s nejvyšší opatrností a izolujte je od ostatních.

7. STANOVENÍ ROZSAHU ŠKOD

- Uvědomte o situaci zástupce pojišťovny. Před spuštěním záchranných prací může být nutné posouzení škod na místě.
- Proveďte hrubý odhad typu poškozeného materiálu, rozsahu a druhu poškození. Podrobné posuzování škod by mohlo zdržet záchranné práce.
- Zjistěte možná nebezpečí pro záchranné pracovníky i pro další sbírkové předměty. Zjistěte, zda se na místě nevyskytují plísně. Zaznamenejte, jak dlouhou dobu je materiál mokrá či vlhký, evidujte teplotu a relativní vlhkost v místnostech.
- Provádějte dokumentaci škod. Je nutná pro pojišťovnu a může pomoci při záchranných pracích a následném ošetření sbírkových předmětů (viz dokumentace).

8. PRIORITY PŘI ZÁCHRANĚ SBÍREK

Stanovte záchranné priority pro jednotlivé skupiny materiálů, ne pro jednotlivé předměty (apod.- knihovny pro určité oblasti literatury nebo číselné řady; archivy podle sekcí dokumentů; v muzeích dle určitého druhu materiálů).

Priority při záchrane sbírek a dokumentace:

- **Životně důležité informace i instituci: údaje o zaměstnancích, ekonomická agenda, přírůstkové a lokační seznamy, záložní seznamy sbírkové evidence.**
- **Záznamy o výpůjčkách sbírkových předmětů od soukromých vlastníků či jiných institucí.**
- **Nenahraditelné sbírkové předměty klíčového významu pro instituci.**
- **Sbírkové předměty: unikáty, nejčastěji využívané, důležité pro studium a výzkum, nejvýznamnější v daném oboru, nenahraditelné či mimořádně cenné.**
- **Sbírkové předměty nejvíce ohrožené zkázou, pokud se jim nedostane okamžitého ošetření.**
- **Předměty a materiály, které lze snadno zachránit**

9. HISTORICKÉ BUDOVY: OBECNÉ POKYNY

- Než začnete s vyklízením budovy, kontaktujte restaurátory, pracovníky památkové péče, statiky a instituce, zabývající se záchranou historických objektů; platí to zejména u památkově chráněných budov
- Odstraňte stojící vodu ze sklepů a technických prostor. Než začnete odčerpávat vodu, kontaktujte stavební inženýry a statiky – při vyšší hladině záplavy by mohlo dojít k narušení statiky budovy.
- Odstraňte promáčenou izolaci, obložení a povrchy stěn bez historické hodnoty. Uvolněnou omítku upevněte překližkou nebo dřevěnými vzpěrami ve tvaru T.
- Nejprve očistěte historické prvky. Používejte neabrazivní čisticí prostředky pro domácnost.
- Při práci s materiálem bez historické hodnoty dejte pozor na poškozené případných historických prvků.
- Nalezené jednotlivé kusy, uvolněné zdobení, části nábytku a předmětů označte a uchovejte. Poslouží při opravách nebo jako modely pro náhradní díly.

- Větrejte, vysoušejte prostory proudícím vzduchem. Zásadně nepoužívejte systémy, vhánějící do místnosti velmi suchý vzduch.

ZÁCHRANA SBÍREK V KRIZOVÝCH SITUACÍCH

Prvních 48 hodin má rozhodující význam!

Chraňme naše kulturní dědictví!

OBECNĚ O METODICE ZÁCHRANNÝCH PRACÍ

Metodika záchranných prací je rozdělena podle typů sbírkových předmětů. Řiďte se jí při stabilizaci a základním vysoušení sbírek.

- Co nejdříve kontaktujte odborného konzervátora.
- Prvořadou pozornost věnujte nejvýznamnějším sbírkám.
- Obecně platí – zamrazte předměty, které nelze usušit během 48 hodin. Porad'te se s konzervátorem: toto pravidlo nelze vždy uplatnit u kovů, tabulového skla, některých fotografií a nábytku.

PŘEHLED ZÁCHRANNÝCH POSTUPŮ

VYSOUŠENÍ VZDUCHEM

Pracujte v chladném prostoru s nízkou vlhkostí a dobrou cirkulací vzduchu. Předměty podložte savým materiálem (viz Prokládání) a ten vyměňujte, jakmile zvlhne. Pokud je to možné, vysoušejte předměty na policích (např. v obchodech používané regály na pečivo nebo nerezavějící rošty), kde je odpařování rychlejší. Sušení na přímém světle může snížit riziko výskytu plísní, delší pobyt na slunečním záření však může vést k vyblednutí barev.

PROKLÁDÁNÍ

Aby se předměty neslepily, nezapustily barvy a nepoškodily se navzájem, používejte filtrační papír, papírové ručníky nebo voskový papír či potravinářskou (polyetylenovou) fólii.

ZMRAZENÍ

Pokud není možné vysušit předměty do 48 hodin, zamrazte je do doby, než bude možné problém řešit. Zamrazení stabilizuje sbírky na celé měsíce – zamezuje vývoji plísní, rozpíjení inkoustu, roztečení nebo zapaštění barvy. Nejlepší je komerční mrazicí box s teplotami pod -18 °C, lze však využít i mrazicí box pro domácnost. Chladicí vůz udrží materiál v dostatečném chladu, aby se zamezilo výskytu plísní.

ODVLHČOVÁNÍ NA MÍSTĚ

Do budovy se vhání velmi suchý vzduch a vlhký vzduch se následně odvádí. Užitečný způsob pro vysoušení navlhklých knihovnických a archivních fondů přímo na místě. V moderních

budovách lze využívat k vysoušení podlahových krytin, obkladů stěn a nábytku. Není vhodné pro historické objekty, dřevo, sádku ani pro většinu muzejních sbírek.

OPLACHOVÁNÍ

Špinavé nebo zablácené předměty opláchněte jemným proudem čisté tekoucí vody, nebo je jemně properte v nádobě s vodou. Nedrhňte – špína by se dostala hlouběji pod povrch. Bláto a nečistoty odsajte houbou nebo měkkou tkaninou.

VAKUOVÉ VYSOUŠENÍ

Také „termální vakuové vysoušení“. Předměty se vysoušejí ve vakuové komoře, často při teplotách nad 38 °C. Pozor: tato metoda urychluje stárnutí a poškozuje čtené materiály, jako např. zvířecí kůže, pergamen, filmy. Snadno dostupné a méně nákladné než vakuové sušení vymrazováním.

VAKUOVÉ SUŠENÍ VYMRAZOVÁNÍM

Proces vysoušení probíhá při teplotě do 40°C, s tím, že teplota zmrazeného materiálu zůstává pod 0°C. Za těchto podmínek voda přechází přímo z pevného stavu do plynného (sublimuje), což eliminuje nežádoucí rizika, jako je rozpouštění inkoustů a razítek. Obecně přináší tato metoda nejspokojivější výsledky a doporučuje se pro historický sbírkový materiál, zejména papír a fotografie.

UMĚLECKÁ DÍLA V RÁMECH

Malby

- Na suchém a bezpečném místě vyjměte malby z rámu. **NEVYJÍMEJTE** napínací rámy.
- Uložte mokré obrazy horizontálně, malbou vzhůru a zajistěte, aby se nic nedotýkalo povrchu malby. Nesušte na přímém slunečním záření!

Umělecká díla na papíře a pod sklem

- Na suchém a bezpečném místě vyjměte umělecká díla z rámu, pokud nejsou přilepena na sklo.
- Pokud jsou přilepena na sklo, sušte je v rámu, sklem dolů.
- V ostatních případech sušte pozvolna, lícem nahoru a zajistěte, aby se nic nedotýkalo povrchu zobrazení.

FOTOGRAFIE

- Vyjměte fotografie z plastových obálek nebo rámu. Dbejte, abyste uchovali veškeré informace o fotografiích.
- Pokud je to nezbytné, pečlivě je opláchněte studenou čistou vodou,
- Nedotýkejte se povrchu fotografií, neodsávejte.
- Sušte pozvolna na vzduchu, zavěšené (sponky se nedotýkají rubové strany) nebo na vodorovném povrchu na savém papíru. Obrazové strany fotografií se navzájem nesmějí dotýkat.
- Pokud musíte sušit velké množství fotografií najednou:
 - a) udržujte fotografie (s výjimkou historických) v nádobě s čistou vodou – maximálně však po dobu 48 hodin – a pomalu sušte na vzduchu;
 - b) zamrazujte; pokud je to možné, prokládejte fotografie voskovým papírem nebo potravinářskou fólií.
- **Nezamrazujte negativy na skleněné podložce.**

KNIHY A PAPÍR

Knihy

- Pokud je nutné opláchnutí vodou, opláchněte knihu zavřenou
- Částečně mokré nebo vlhké knihy sušte pozvolna na vzduchu, postavené s deskami rozevřenými v úhlu 90°.
- Velmi mokré knihy položte na čistý povrch, proložte savým papírem (nejvíce 20% objemu) a ten pravidelně vyměňujte.
- Je-li knih příliš mnoho a nelze je vysušit během 48 hodin;
 - a) zabalte je do potravinářské fólie nebo voskového papíru;
 - b) uložte hřbetem dolů do pevných krabic;
 - c) zamrazte.

Papír

- Sušte horizontálně rozložené jednotlivé listy nebo nízké sloupky. Proložte savým papírem a ten pravidelně vyměňujte.
- Nerozkládejte ani nerozdělujte jednotlivé listy, pokud nejdou od sebe samy.
- Je-li papíru na vysoušení příliš mnoho:
 - a) proložte (sloupky nebo jednotlivé listy) voskovým papírem nebo potravinářskou fólií;
 - b) uložte ve vertikální poloze do pevných krabic; krabice naplňte jen do 90% obsahu;
 - d) zamrazte.

ELEKTRONICKÉ ZÁZNAMY

Magnetická média

- Při manipulaci se vyvarujte jakéhokoliv mechanického poškozování povrchu, používejte rukavice.
- Nepoužívejte magnetizující nástroje (nůžky apod.)
- Pokud média kopírujete, často čistěte hlavy zařízení.

Kazety

- Plastové kryty mohou ochránit vlastní médium před znečištěním a namočením, Dojde-li však k poškození pásky:
 - a) odstraňte kryt a vyjměte pásku;
 - b) opláchněte vodou pásku natočenou na kotoučku čistou vlažnou vodou;
 - c) zapřete do vertikální polohy na savý papír a pozvolna sušte na vzduchu;
 - c) znovu vložte do kazety a překopírujte;

Diskety, CD-ROMy a DVD

- Vyjměte jednotku z krytu nebo obalu a opláchněte ji v čisté destilované vodě
- Osušte
- Vložte do nového krytu nebo obalu a překopírujte

TEXTIL

- Zajistěte, aby se mokré, těžké textilie přenášely ve vhodných přepravkách.
- Nerozprostírejte jemné mokré textilie. Neskládejte mokré textilie na sebe.
- Opláchněte předměty, pokud je to potřeba, nechte je okapat a přebytečnou vodu odsajte čistými ručníky nebo bavlněnými prostěradly.
- Vytvarujte mokré textilie přirozeně na vzduchu (nejlépe v místnosti), maximálně s pomocí větráku.
- Pokud nelze vysušit předměty do 48 hodin, oddělte je od sebe proložením potravinářskou fólií nebo voskovým papírem, aby se zabránilo vzniku barevných skvrn. Potom je zabalte a uložte naplocho do mrazícího boxu.

NÁBYTEK

Dřevěný nábytek

- Jemně otřete vlhkou houbou povrch předmětů, abyste je očistili. Vysajte přebytečnou vlhkost a pozvolna sušte na vzduchu.
- Zkontrolujte natřené povrchy; pokud barva vytváří puchýřky nebo odprýskává, sušte předměty pomalu na vzduchu, aniž byste je zbavovali nečistot.
- Dýhy a zlacení při sušení zajistěte zatížením nebo svorkami; mezi povrch předmětu a zatížení vložte ochrannou vrstvu.
- Na laku se může vytvořit bílý zákal; bezprostředně mu nemusíte věnovat zvláštní pozornost.

Čalouněný nábytek

- Opláchněte nečistoty.
- Odstraňte polštáře, sedadla a všechny volné části.
- Zabalte čalouněné části do ručníků či prostěradel a vysušte je na vzduchu; vyměňujte obalové materiály, pokud jsou vlhké.
- Osušte dřevěné části nábytku a sušte je pomalu na vzduchu.

KERAMIKA, KÁMEN, KOVY

Keramika

- Identifikujte jednotlivé typy keramiky a proces sušení konzultujte s konzervátorem
- Pokud je keramický předmět rozbitý, popraskaný, má na povrchu minerální usazeniny nebo byl dříve opravován, umístěte ho do čistého, průhledného polyetylenového sáčku do doby, než bude moci být ošetřen. Sáček neprodyšně uzavřete a kontrolujte, zda se neobjevily plísňe.

Kámen

- Pokud má předmět z kamene hladký povrch, jemně odstraňte přebytečnou vlhkost odsátím savým papírem a sušte ho na vzduchu.
- Pokud má předmět nerovný povrch nebo nějakou povrchovou vrstvu (např. lak), neosušujte ho; sušte ho na vzduchu volně položený na igelitu nebo čistém ručníku.

Kovy

- Při manipulaci používejte rukavice.
- Předmět jemně opláchněte nebo otřete vlhkou houbou a vysušte ho na vzduchu.
- Pokud je předmět ošetřen nějakou povrchovou úpravou, nečistěte ho. Volně ho usušte na vzduchu a odlupující se povrchové vrstvy zajistěte v horizontální poloze.

ORGANICKÉ MATERIÁLY

Vyčiněná a surová kůže

- Opláchněte či otřete vlhkou houbou, abyste odstranili nečistoty.
- Odsajte savým papírem přebytečnou vlhkost.
- Vycpěte papírovým ručníkem či nepotištěným papírem.
- Sušte na vzduchu. S vyčiněnými kožešinami během sušení pohybujte, aby neztvrdly.

Košíky

- Opláchněte.
- Nechejte okapat a odsajte přebytečnou vodu.
- Vycpěte čistým papírovým ručníkem nebo bavlněným prostěradlem, abyste zachovali původní tvar předmětu a zamezili výskytu skvrn. Přikryjte čistým ručníkem a pomalu sušte na vzduchu.
- Pravidelně vyměňujte odsávací materiál.

Kosti, mušle, slonovina

- Opláchněte.
- Nechejte okapat a odsajte přebytečnou vlhkost
- Umístěte na savé podložky rozložené na nerezavějících mřížkách. Pomalu sušte na vzduchu.

PŘÍRODOVĚDNÉ SBÍRKY

- **Předměty mohou obsahovat toxické látky. Při manipulaci používejte respirátor a ochranné oděvy.**

Zvířecí kůže a vycpaná zvířata

- Vyvarujte se přímé manipulace, nečistěte a nedezinfikujte. Sušte pomalu na vzduchu nebo vymražením.

Botanické sbírky

- Opláchněte, pouze pokud je to nezbytné. Proložte savými papíry (proklady často vyměňujte) a zvolna sušte na vzduchu.
- Okraje herbářových listů při dosušování mírně zatížte; pokud je to možné, použijte lis.
- Krabice s uloženými sbírkovými předměty otevřete a sušte zvolna na vzduchu.

Mokré preparáty

- Předměty uložte do utěsněných polyetylenových nádob s malým množstvím alkoholu.

Geologické sbírky

- Opláchněte vodou. POZOR: Některé vzorky vyžadují sušení pozvolné, jiné je třeba vysušit rychle (konzultujte s odborníkem!)

Paleontologické sbírky

- Opláchnete vodou a sušte pomalu na vzduchu.
- Křehké, poškozené nebo dříve konzervované předměty je při sušení třeba zafixovat svorkami. Mezi svorky a materiál vložte voskový papír nebo potravinářskou fólii.